

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ – ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2003-2004

ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΘΕΜΑ: ΘΕΣΜΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ – Η
ΥΠΑΡΞΗ Ή ΑΝΥΠΑΡΞΙΑ ΑΙΤΙΩΔΟΥΣ ΣΥΝΑΦΕΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΘΕΣΜΟΥ ΚΑΙ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ ΩΣ ΛΟΓΟΣ ΠΟΥ ΕΠΙΤΡΕΠΕΙ Ή ΑΠΟΚΛΕΙΕΙ
ΤΟΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΣΤΑ
ΠΛΑΙΣΙΑ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟΥ ΘΕΣΜΟΥ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΕΙΡΗΝΗ

ΔΙΔΑΣΚΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΘΗΝΑ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α. Η ΘΕΣΜΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Β. Η ΥΠΑΡΞΗ Ή ΜΗ ΑΙΤΙΩΔΟΥΣ ΣΥΝΑΦΕΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΥ ΩΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΠΟΥ ΚΑΘΟΡΙΖΕΙ ΤΟ ΕΠΙΤΡΕΠΤΟ Ή ΜΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Γ. Η ΣΧΟΛΙΑΖΟΜΕΝΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ

- α. Μη επιτρεπτός περιορισμός του θεμελιώδους δικαιώματος της επαγγελματικής ελευθερίας, στα πλαίσια της οικογενειακής – συζυγικής σχέσης.

- β. Επιτρεπτός ο περιορισμός του δικαιώματος της χρήσεως επωνύμου, εντός των πλαισίων της οικογενειακής συζυγικής σχέσης.

ΘΕΜΑ: ΘΕΣΜΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ – Η ΥΠΑΡΞΗ Ή ΑΝΥΠΑΡΞΙΑ ΑΙΤΙΩΔΟΥΣ ΣΥΝΑΦΕΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΘΕΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ ΩΣ ΛΟΓΟΣ ΠΟΥ ΕΠΙΤΡΕΠΕΙ Ή ΑΠΟΚΛΕΙΕΙ ΤΟΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟΥ ΘΕΣΜΟΥ

Περίληψη: Στα ατομικά δικαιώματα γίνεται διάκριση μεταξύ γενικού και θεσμικού περιεχομένου τους. Το στοιχείο σύμφωνα με το οποίο διακρίβώνεται τόσο το γεγονός της εφαρμογής του γενικού ή θεσμικού περιεχομένου του ατομικού δικαιώματος όσο και το μέτρο της θεσμικής προσαρμογής του, είναι η αιτιώδης συνάφεια που υφίσταται μεταξύ των περιεχομένων του δικαιώματος και του θεσμού, η οποία ορίζεται ως το κοινό συστατικό στοιχείο στο οποίο συναντώνται το περιεχόμενο δικαιώματος και θεσμού. Θεσμική εφαρμογή του δικαιώματος της ελεύθερης ασκήσεως επαγγέλματος κατά το γενικό αμυντικό περιεχόμενό του στα πλαίσια του θεσμού του γάμου. Μη επιτρεπτός ο περιορισμός της εξουσίας διαθέσεως της αρνητικής πλευράς του δικαιώματος του συζύγου να φέρει ορισμένο όνομα.

A. Η ΘΕΣΜΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Σύμφωνα με τις αντιλήψεις της σύγχρονης συνταγματικής θεωρίας περί ατομικών δικαιωμάτων, το περιεχόμενο κάθε ατομικού δικαιώματος δεν παραμένει πάντα σταθερό, επιδεχόμενο μόνο τους προβλεπόμενους από το Σύνταγμα ρητούς περιορισμούς, αλλά επιπλέον ενδέχεται να παραλλάσσει κατά την έκταση της σημασιολογικής του περιφέρειας, αν ασκείται στο πλαίσιο μίας μερικότερης έννομης σχέσης ή θεσμού.

Με βάση την ανωτέρω αντίληψη, οι σύγχρονοι θεωρητικοί του συνταγματικού δικαίου διακρίνουν μεταξύ **του γενικού περιεχομένου** κάθε θεμελιώδους δικαιώματος, ήτοι του περιεχομένου που αυτό προσλαμβάνει στα πλαίσια της γενικής κυριαρχικής και κοινωνικής σχέσης και **του θεσμικού περιεχομένου** των ατομικών δικαιωμάτων, δηλ. του περιορισμένου περιεχομένου που ενδέχεται να αποκτούν τα ατομικά δικαιώματα κατά την εφαρμογή τους μέσα σε ένα ορισμένο θεσμό, το οποίο προκύπτει πρακτικά αν από το γενικό περιεχόμενο του δικαιώματος αφαιρέσουμε το σύνολο των απλών περιορισμών του γενικού αμυντικού περιεχομένου του.¹

Βεβαίως η **θεσμική εφαρμογή** ενός συνταγματικού δικαιώματος, ήτοι η εφαρμογή του στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου θεσμού, δεν ταυτίζεται με την εφαρμογή του θεσμικού περιεχομένου του δικαιώματος, καθ' όσον γενικά κατά την ένταξη ενός ατομικού δικαιώματος στα πλαίσια ενός μερικότερου θεσμού είναι δυνατή τόσο η εφαρμογή του γενικού όσο και η εφαρμογή του θεσμικού του περιεχομένου.

Το βασικό πλεονέκτημα όμως της νεότερης θεωρίας περί θεσμικής εφαρμογής σε σχέση με την παραδοσιακή νομική θεωρία που δεχόταν μόνο τη γενική εφαρμογή των

¹ Βλ. σχετικά για το γενικό και θεσμικό περιεχόμενο των θεμελιωδών δικαιωμάτων, Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο «Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου» σελ. 889 επ.

θεμελιωδών δικαιωμάτων, έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι λαμβάνει υπ' όψιν της τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζουν τα νομικά μορφώματα των θεσμών, τα οποία επίσης προστατεύονται από το Σύνταγμα. Με την επιχειρούμενη κατά την ανωτέρω θεωρία ταυτόχρονη εφαρμογή όχι μόνο του περιεχομένου ενός ατομικού δικαιώματος σε έναν θεσμό, αλλά και του περιεχομένου του θεσμού σε ένα δικαίωμα, καθίσταται εφικτή αφ' ενός μεν η **θεσμική προσαρμογή του θεμελιώδους δικαιώματος**, προκειμένου να μην οδηγηθούμε σε διάλυση των εννόμων σχέσεων και θεσμών, αφ' ετέρου δε προσδιορίζεται το μέτρο της θεσμικής προσαρμογής του δικαιώματος, ώστε να αποφευχθεί ενδεχόμενη προσβολή του από την επιβολή δυσανάλογων περιορισμών σε αυτό.²

Β. Η ΥΠΑΡΞΗ Ή ΜΗ ΑΙΤΙΩΔΟΥΣ ΣΥΝΑΦΕΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΥ ΩΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΠΟΥ ΚΑΘΟΡΙΖΕΙ ΤΟ ΕΠΙΤΡΕΠΤΟ Ή ΜΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Το στοιχείο σύμφωνα με το οποίο διακριβώνεται τόσο το γεγονός της εφαρμογής του γενικού ή θεσμικού περιεχομένου ενός ατομικού δικαιώματος, στα πλαίσια συγκεκριμένου θεσμού, όσο και το μέτρο της θεσμικής προσαρμογής του εν λόγω δικαιώματος, είναι η **αιτιώδης συνάφεια** που υφίσταται μεταξύ των περιεχομένων του δικαιώματος και του θεσμού, η οποία **ορίζεται ως το κοινό συστατικό στοιχείο στο οποίο συναντώνται το περιεχόμενο δικαιώματος και θεσμού.**³

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη παράγραφο, στα πλαίσια της θεσμικής εφαρμογής, λαμβάνεται υπ' όψιν και αναλύεται τόσο το περιεχόμενο του δικαιώματος όσο και το περιεχόμενο της έννομης σχέσης εντός της οποίας επιδιώκεται η εφαρμογή του. Με αφετηρία δε τη βασική θέση της εν λόγω θεωρίας, κατά την οποία η νομική πραγματικότητα αποτελεί οργανωμένο σύνολο, του οποίου τα μέρη συνδέονται με θεσμούς αιτιώδους συνάφειας, προσδιορίζεται η φυσική σχέση δικαιώματος και θεσμού, δηλαδή γίνεται προσπάθεια συνθέσεως των δύο νομικών μορφωμάτων του δικαιώματος και του θεσμού με βάση ένα κοινό συστατικό αντικειμενικό στοιχείο του περιεχομένου τους, στο οποίο οφείλεται και η μεταξύ τους αιτιώδης συνάφεια.

Κατά συνέπεια λοιπόν στα συγκεκριμένα ζεύγη δικαιωμάτων και θεσμών⁴, στα οποία διαπιστώνεται η ύπαρξη ενός κοινού αντικειμενικού στοιχείου, επιβάλλεται - αναφορικά πάντοτε με το εν λόγω στοιχείο- ο περιορισμός του δικαιώματος, χωρίς αυτό να αποτελεί

² βλ. σχετικά με την θεσμική εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων, Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, οπ σελ. 911 επ

³ Βλ. σχετικά με την αιτιώδη συνάφεια Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, ο. π σελ. 914 επ.

⁴ Τα ζεύγη δικαιωμάτων και θεσμών ονομάζονται ομοιογενή και ανομοιογενή αναλόγως του αν συνδέονται με δεσμούς αιτιώδους συνάφειας, βλ. σχ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, ο. π σελ. 915

προσβολή του δικαιώματος ή απαγορευμένο κατά το Σύνταγμα περιορισμό, αλλά αντίθετα η ενέργεια αυτή τίθεται ως απαραίτητη προϋπόθεση για την σύμφωνη προς το Σύνταγμα διαπροσωπική εφαρμογή του θεμελιώδους δικαιώματος. Στις εν λόγω περιπτώσεις, το γενικό αμυντικό περιεχόμενο του δικαιώματος υφίσταται έναν επιτρεπόμενο συνταγματικά απλό περιορισμό και εφαρμόζεται κατά το ειδικότερο θεσμικό περιεχόμενό του.

Περαιτέρω βέβαια θα πρέπει να σημειωθεί ότι για το νόμιμο του περιορισμού ενός θεμελιώδους δικαιώματος που εφαρμόζεται στα πλαίσια συγκεκριμένης διαπροσωπικής σχέσης, δεν αρκεί η ύπαρξη κοινού αντικειμενικού στοιχείου που να συνδέει τα περιεχόμενα του δικαιώματος και της σχέσεως. Επιπρόσθετα θα πρέπει να προσδιορισθεί ότι **το μέτρο του περιορισμού που επιβάλλεται στο δικαίωμα** είναι σύμφωνο προς το Σύνταγμα. Για τον καθορισμό λοιπόν του νομίμου μέτρου της θεσμικής προσαρμογής του δικαιώματος χρησιμοποιείται επίσης μία μορφή αιτιώδους συνάφειας, **η σχέση αιτίας αποτελέσματος**⁵, η οποία θα πρέπει να συνδέει αφ' ενός μεν το κοινό αντικειμενικό στοιχείο του περιεχομένου του δικαιώματος και θεσμού αφ' ετέρου δε τον περιορισμό. Κατά ταύτα επιτρεπτοί είναι μόνο οι περιορισμοί που εμφανίζονται ως αναγκαίο αποτέλεσμα του κοινού αντικειμενικού στοιχείου.

Γ. Η ΣΧΟΛΙΑΖΟΜΕΝΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ⁶

Κατ' ακολουθίαν των αναφερομένων στις προηγούμενες παραγράφους, σχετικά με την θεσμική εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων, εν προκειμένω θα επιχειρηθεί να εξετασθεί το επιτρεπτό ή μη της επιβολής περιορισμών σε θεμελιώδη δικαιώματα της συζύγου στα πλαίσια της οικογενειακής – συζυγικής σχέσεως. Η σχολιαζόμενη υπόθεση έχει ως εξής:

- Μετά τον γάμο τους και χωρίς να έχει προηγηθεί οιαδήποτε προγαμιαία συμφωνία, ο σύζυγος Α αξιώνει από τη σύζυγό του Β, αφ' ενός μεν να σταματήσει να εργάζεται, με το αιτιολογικό ότι ο ίδιος κερδίζει αρκετά χρήματα από την εργασία του, ώστε να ζουν άνετα και οι δύο και αφ' ετέρου της απαγορεύει να χρησιμοποιεί το επώνυμό του στις κοινωνικές και επαγγελματικές της σχέσεις.

α. Μη επιτρεπτός περιορισμός του θεμελιώδους δικαιώματος της επαγγελματικής ελευθερίας, στα πλαίσια της οικογενειακής – συζυγικής σχέσης.

Αναφορικά με την πρώτη αξίωση του συζύγου, ήτοι να σταματήσει η σύζυγός του να εργάζεται με το αιτιολογικό ότι η δική του εργασία αποφέρει αρκετά για την άνετη διαβίωση

⁵ βλ. σχετικά για την έκταση του περιορισμού του θεμελιώδους δικαιώματος στα πλαίσια της θεσμικής εφαρμογής, Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, οπ σελ. 919

⁶ Η σχολιαζόμενη περίπτωση αναφέρεται στο βιβλίο του Δημήτρη Α. Βαρελά «Πρακτικά θέματα Οικογενειακού Δικαίου», στο κεφάλαιο που αφορά τις σχέσεις των συζύγων από το γάμο σελ. 18-19.

αμφότερων, όχι μόνο δεν έχει κανένα νομικό έρεισμα στα πλαίσια του οικογενειακού δικαίου⁷ αλλά επιπρόσθετα αποτελεί προσβολή του δικαιώματος της ελεύθερης ασκήσεως επαγγέλματος της συζύγου του, το οποίο προστατεύεται στα πλαίσια του Συντάγματος ως υποκειμενικό δικαίωμα απορρέον από την αντικειμενική αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας, που κατοχυρώνεται στα άρθρα 5 παρ. 1 και 22 παρ. 1 του Συντάγματος.

Στην προκειμένη περίπτωση από την θεσμική εφαρμογή του δικαιώματος της ελεύθερης ασκήσεως επαγγέλματος στα πλαίσια του θεσμού του γάμου (που επίσης τυγχάνει συνταγματικής κατοχύρωσης) και την ταυτόχρονη αντιπαράθεση των δύο νομικών μορφωμάτων, παρατηρείται ότι αυτά αποτελούν ένα ανομοιογενές ζεύγος δικαιώματος-θεσμού, που δεν συνδέεται με δεσμούς αιτιώδους συνάφειας, καθ' όσον στην προκειμένη περίπτωση δεν υφίσταται ένα κοινό συστατικό στοιχείο ανάμεσα στα περιεχόμενά τους, στο οποίο και να οφείλεται η αιτιώδης συνάφεια.

Πιο συγκεκριμένα, η άσκηση επαγγέλματος δεν αποτελεί αντικειμενικό στοιχείο του θεσμού του γάμου, γεγονός που συνεπάγεται ότι μεταξύ του συγκεκριμένου δικαιώματος και θεσμού δεν υπάρχει αιτιώδης συνάφεια, η οποία να επιτρέπει τον περιορισμό του δικαιώματος καθ' οιονδήποτε μέτρο.

Επομένως, σύμφωνα με τον ισχύοντα γενικό κανόνα κατά τον οποίο επιτρέπονται οι αιτιώδεις και απαγορεύονται οι αναιτιώδεις περιορισμοί, ο σύζυγος δεν έχει δικαίωμα να απατήσει από τη σύζυγο του να σταματήσει να ασκεί το επάγγελμά της. Στη συγκεκριμένη λοιπόν περίπτωση κατά τη θεσμική εφαρμογή του δικαιώματος της ασκήσεως του επαγγέλματος, το εν λόγω δικαίωμα θα εφαρμοστεί κατά το γενικό, αμυντικό του περιεχόμενο, χωρίς να υποστεί οιονδήποτε περιορισμό. Προσπάθεια δε από μέρους του συζύγου για καταπιεστική αποδοχή της αξίωσής του, μπορεί να οδηγήσει σε κλονισμό του γάμου και να θεμελιώσει λόγο διαζυγίου για τη σύζυγό του.

B. Μη επιτρεπτός ο περιορισμός του δικαιώματος της παραχωρήσεως της χρήσεως επωνύμου, εντός των πλαισίων της οικογενειακής συζυγικής σχέσης.

Όπως θα αναλυθεί κατωτέρω, η απαγόρευση εκ μέρους του συζύγου να χρησιμοποιεί η σύζυγος το επώνυμό του στις κοινωνικές και επαγγελματικές σχέσεις της, όχι μόνο είναι σύμφωνη με τις ρυθμίσεις του κοινού δικαίου και τις επιταγές του Συντάγματος, αλλά

⁷ Δεδομένου ότι το άρθρο 1387 παρ. 2 του Α.Κ ορίζει ότι «η ρύθμιση από τους συζύγους του κοινού τους βίου πρέπει να μην εμποδίζει την επαγγελματική και την υπόλοιπη δραστηριότητα του καθενός από αυτούς και να μην παραβιάζει τη σφαίρα της προσωπικότητάς του».

επιπρόσθετα η μη συμμόρφωση της συζύγου προς την εν λόγω απαγόρευση, δύναται κατά τις σχετικές διατάξεις του Α.Κ⁸, να προκαλέσει κλονισμό του γάμου και διαζύγιο.

Από την πλευρά του Συνταγματικού Δικαίου, τίθεται το ζήτημα αν είναι επιτρεπτός, στα πλαίσια του θεσμού του γάμου, ο περιορισμός του δικαιώματος του συζύγου να φέρει ορισμένο όνομα, καθ' όσον η υποχρεωτική και αυτόματη χρησιμοποίηση εκ μέρους της συζύγου του επωνύμου του άνδρα της, ανεξαρτήτως της βουλήσεως αυτού, αποτελεί περιορισμό του εν λόγω δικαιώματος υπό την έννοια ότι εκ του περιεχομένου του αφαιρείται η εξουσία διαθέσεώς του.

Στα πλαίσια της θεσμικής εφαρμογής της αρνητικής πλευράς του δικαιώματος να φέρει οιοσδήποτε ορισμένο όνομα, εντός της έννομης σχέσεως του γάμου, παρατηρείται ότι πλέον δεν υφίσταται κοινό αντικειμενικό στοιχείο μεταξύ των δύο νομικών μορφωμάτων και κατά συνέπεια δεν υφίσταται αιτιώδης συνάφεια, η οποία να δικαιολογεί περιορισμό στο δικαίωμα που έχει έκαστος των συζύγων, αφ' ενός μεν να φέρει το δικό του όνομα, αφ' ετέρου δε μνα μην διαθέτει το εν λόγω δικαίωμά του, παραχωρώντας την χρήση του επωνύμου του στον έτερο σύζυγο.

Μετά την τροποποίηση που υπέστη το οικογενειακό δίκαιο με το νόμο 1329/1983 και την διάπλαση του θεσμού του γάμου, στα πλαίσια της συνταγματικής ισότητας των συζύγων, το όνομα των συζύγων δεν αποτελεί στοιχείο του θεσμού, κατά συνέπεια δε υφίσταται ανομοιογενή αντίθεση ανάμεσα στο περιεχόμενο του εν λόγω δικαιώματος και θεσμού, η οποία δεν δικαιολογεί οιονδήποτε περιορισμό του δικαιώματος.

Κατά ταύτα το εν λόγω δικαίωμα πρέπει να εφαρμοστεί στο θεσμό του γάμου κατά το γενικό του περιεχόμενο, ήτοι τόσο υπό την θετική του πλευρά όσο και υπό την αρνητική, γεγονός που συνεπάγεται ότι ο σύζυγος δύναται να αρνηθεί την χρήση του επωνύμου του υπό της συζύγου του, χωρίς αυτό να αποτελεί λόγο κλονισμού του γάμου.

⁸ Κατά το άρθρο 1388 παρ. 2 του ΑΚ, «στις κοινωνικές σχέσεις ο κάθε σύζυγος μπορεί, εφόσον σ' αυτό συμφωνεί και ο άλλος, να χρησιμοποιεί το επώνυμο του τελευταίου ή να το προσθέτει στο δικό του»